

TUNCELİ BOTANİK ÇEŞİTLİLİĞİNDE ÖLMEYEN OT: FİTONOMİ BAĞLAMINDA HELICHRYSUM ARENARIUM

Dr. Öğr. Üyesi Ali KOÇ¹

ÖZET

Tunceli, coğrafi konumu, iklim çeşitliliği ve toprak yapısıyla Türkiye 'nin zengin biyolojik çeşitlilik alanlarından biridir. Munzur Dağları ve Milli Parkı, 1500'ü aşkın bitki türüne ev sahipliği yaparken, bunların 200'ü endemik karakterdedir. Bu floristik zenginlik içinde *Helichrysum arenarium* (halk arasında Ölmeyen Ot, Altın Ot, Düzgün Baba çiçeği), fitonomi (bitki ad bilimi) bağlamında dikkat çeken bir tür olarak öne çıkar. Bitkinin taşıdığı çoklu isimler, dilsel kökenleri ve kültürel kodlarıyla fitonomik bir inceleme alanı sunar: “Ölmeyen Ot” adı, kurusa bile sarı rengini koruyan çiçek yapısına atıfla türetilirken; “Düzgün Baba” adı, Alevi inancında doğa-insan bütünlüğünü simgeleyen Düzgün Baba kültürüyle ilişkilidir. Bu isimlendirmeler, bitkinin morfolojik özellikleriyle yerel inanç sistemlerinin kesişimini yansıtır. Fitonomik analiz, bitki adlarının dilbilimsel kökenlerini, semantik çağrışımlarını ve kültürel anlam katmanlarını ortaya koyar. “Altın Ot” metaforu, bitkinin sarı çiçeklerinin ekonomik değerini değil, şifa ve kutsallık atfını vurgular. Tunceli'de bitki adlandırmaları, yalnızca taksonomik bir işlevle sınırlı kalmayıp, ekolojik bilginin nesiller arası aktarımını sağlayan biyokültürel bir araçtır. Alevi ritüellerinde kullanılan bitkilerin adları “Düzgün Baba” bağlantısı), doğanın kutsanması ve insan-doğa diyalektiğini simgesel düzlemde ifade eder. Bölgenin biyokültürel mirası, bitki çeşitliliğinin dilsel ve inançsal boyutlarıyla korunmaktadır. Bu çalışmanın amacı da yöredeki bu bitki adlandırmalarını fitonomi bağlamında incelemektir. Fitonomi disiplini, bu mirasın sürdürülebilirliği için bitki adlarının etimolojik, etnobotanik ve sosyolinguistik bağlamlarını çözümleyerek önemli bir rol oynar. Tunceli özelinde, bitki isimlerinin arkasındaki halk bilgeliği, ekolojik adaptasyon stratejileri ve kültürel kimlik inşası, antropolojik bir perspektifle ele alınmayı gerektirir.

Anahtar Kelimeler: Tunceli, Fitinomi, Dilbilim, *Helichrysum Arenarium*.

¹ Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, alikocmardin@gmail.com, ORCID 0000-0001-9809-3601.

THE IMMORTAL HERB IN TUNCELI'S BOTANICAL DIVERSITY: HELICHRYSUM ARENARIUM IN THE CONTEXT OF PHYTONOMY

ABSTRACT

Tunceli, with its geographical location, climate diversity, and soil structure, is one of Turkey's richest areas of biological diversity. Munzur Mountains and National Park host over 1,500 plant species, 200 of which are endemic. Within this floristic richness, *Helichrysum arenarium* (known locally as immortal herb, golden herb, or Duzgun Baba flower) stands out as a notable species in the context of phytonomy (plant nomenclature). The multiple names carried by this plant offer a field of phytonymic study with their linguistic origins and cultural codes: The name immortal herb is derived from the flower structure that maintains its yellow color even when dried, while the name Duzgun Baba is associated with the cult of Duzgun Baba, which symbolizes the unity of nature and humans in Alevi belief. These naming practices reflect the intersection of the plant's morphological features with local belief systems. Phytonymic analysis reveals the linguistic origins, semantic associations, and cultural layers of meaning in plant names. The metaphor golden herb emphasizes not the economic value of the plant's yellow flowers but rather their attributed healing and sacredness. In Tunceli, plant naming is not merely limited to taxonomic function but serves as a biocultural tool that enables the intergenerational transfer of ecological knowledge. The names of plants used in Alevi rituals (such as the "Duzgun Baba" connection) express the sanctification of nature and the human-nature dialectic on a symbolic level. The region's biocultural heritage is preserved through the linguistic and spiritual dimensions of plant diversity. The aim of this study is to examine these plant namings in the region in the context of phytonomy. The discipline of phytonomy plays an important role in the sustainability of this heritage by analyzing the etymological, ethnobotanical, and sociolinguistic contexts of plant names. In the specific case of Tunceli, the folk wisdom behind plant names, ecological adaptation strategies, and the construction of cultural identity require an anthropological perspective.

Keywords: Tunceli, Phytonomy, Linguistics, *Helichrysum Arenarium*.

GİRİŞ

Tunceli, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan, coğrafi izolasyonu, jeopolitik konumu ve kendine özgü ekosistemleriyle bilimsel araştırmaların odağında yer alan bir ildir. İlin sınırları, Munzur Dağları'nın 3.000 metreyi aşan zirvelerinden Keban Baraj Gölü'nün alüvyal ovalarına kadar uzanan çeşitli topoğrafik yapılar üzerine kuruludur. Bu dağlık ve engebeli arazi, derin vadiler, yüksek platolar ve akarsu ağlarıyla parçalı bir ekosistem mozaïği oluşturur (Konurhan and Ceylan, 2023). Coğrafi konumu itibarıyla Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz fitocoğrafya bölgelerinin kesişiminde yer alması, bölgeyi biyolojik çeşitlilik açısından kritik bir hotspot haline getirmektedir (Canpolat, 2019).

İklimsel olarak karasal özellikler gösteren Tunceli’de, yüksek rakımlı bölgelerde kar örtüsünün uzun süre kalması ve mikroklimaların varlığı, bitki türlerinin adaptasyon süreçlerini şekillendiren temel faktörlerden biridir.

Munzur Vadisi Milli Parkı, Tunceli’nin biyolojik zenginliğinin en somut göstergesidir. Türkiye’nin en büyük milli parklarından biri olan bu alan, 42.000 hektarlık bir yüzölçümüne sahiptir ve 1.500’ün üzerinde bitki türüne ev sahipliği yapar. Bu türlerin yaklaşık 200’ü endemik olup, dünya üzerinde yalnızca bu bölgede yetişmektedir (Sarı and Bidav, 2017; Özgürel, et al., 2015; Çam, 2024). Özellikle *Helichrysum arenarium* (ölmez ot), *Astragalus munzurensis* ve *Verbascum munzurdaghensis* gibi türler, hem ekolojik dayanıklılıkları hem de geleneksel kullanımları nedeniyle dikkat çeker. Asteraceae familyasından *Helichrysum* cinsine dahil olan altınotu, yarı çalimsı karakterdeki çok yıllık bir bitki türüdür (Taşgın ve Aytaç, 2025) ve halk arasında “altın otu, ölmez ot, ölmeyen ot” olarak adlandırılır (Şen & Kalaycı, 2016; Filly, at al., 2013; Angerosa, at al., 1995) bu isimlendirme, bitkinin kurutulduğunda dahi rengini ve yapısal bütünlüğünü koruyan çiçeklerinden ve yerel şifacılıkta ölümsüzlük metaforuyla ilişkilendirilen terapötik kullanımlarından kaynaklanır. Terapötik’ kelimesi terapi kelimesinden türemiş olup Fransızca “thérapie (tedavi)” kelimesinden alıntılanmıştır. Bu kelime ise Eski Yunanca’daki “therapeía (hizmet etme, hasta bakma)” kelimesinden alıntılanmış olup Eski Yunanca ‘therápōn’ veya “théraps (hizmetçi, bakıcı) “ sözcüğünden türemiştir (Türkçe Etimoloji Sözlüğü, 2021). Bu terapötik türlerin varlığı, yalnızca biyolojik bir zenginlik değil, aynı zamanda insanlığın doğayla kurduğu kadim ilişkinin kültürel ve dilbilimsel izlerini taşıyan bir mirastır.

Tunceli’nin biyolojik çeşitliliği, coğrafi koşulların ötesinde, bölgenin sosyokültürel dokusuyla da derinden bağlantılıdır (Dünya, 2012). Alevi inanç sisteminin -hâkim olduğu bölgede, doğa ve bitkiler kutsal bir değer olarak görülür (Tosun & Koç, 2022). Ritüellerde kullanılan bitkiler, yalnızca fiziksel iyileşme aracı değil, aynı zamanda manevi bir köprü işlevi üstlenir. *Helichrysum arenarium*un cem törenlerinde kullanımı veya yöreye ait ağıtlarda bitki metaforlarının yer alması, bu etkileşimin somut örnekleridir (K1). Dil ise bu süreçte kritik bir rol oynar: Bitkilere verilen yerel isimler, yalnızca botanik bir tanımlama değil, aynı zamanda kültürel hafızanın kodlarını taşıyan dilsel yapı taşlarıdır. “Ölmeyen Ot, Sarı Ot, Ölmez Ot, Düzgün Baba Çiçeği, Altın Otu, Solmayan Ot, Munzurun Şifası” “ Güneş Otu” (K1, K2, K3, K4, K5, K6) gibi metaforik adlandırmalar, bitkilerin insan yaşamındaki işlevsel ve sembolik değerlerini ortaya koyar (Doğan & Tuzlacı, 2015). Bölgedeki çok katmanlı dilsel yapı, bitki adlandırmalarında kendine özgü zengin bir terminoloji yaratmıştır. Bu terminoloji, bitkilerin tıbbi kullanımlarına, mitolojik anlatılardaki rollerine veya toplumsal pratiklerdeki yerine dair ipuçları barındırır. *Helichrysum arenarium*un bazı köylerde “Zeriyê Cem” (Cem’in Altını) olarak anılması, bitkinin dinî ritüellerdeki merkezi konumunu yansıtır (K1). Hatta, Alevi inancında Hızır, çok boyutlu ve derin bir öneme sahip olduğu için İlahi kudretin dünyevi bir tecellisi olarak kabul edilir (Sözen, 2015; Aydın, 2025) ve bu çiçeği adlandırma ve inançsal bağlamda Hızır ile ilişkilendirenler vardır (K1).

Bu dilsel çeşitlilik, biyolojik çeşitliliğin korunmasında bir araç işlevi görür; zira yerel isimler, bitki türlerinin tanımlanmasını ve nesiller arası aktarımını kolaylaştıran bir hafıza mekanizmasıdır. Ancak, Tunceli'nin bu biyokültürel zenginliği, küreselleşme, iklim değişikliği ve kırsal nüfusun azalması gibi tehditlerle karşı karşıyadır.

Geleneksel bilginin aktarımındaki kopukluklar, bitki türlerinin aşırı toplanması ve ekosistemlerin bozulması, bu mirasın sürdürülebilirliğini riske atmaktadır. Bu bağlamda, bölgenin botanik çeşitliliği ile dil ve kültür arasındaki simbiyotik ilişkinin disiplinler arası bir yaklaşımla incelenmesi, yalnızca akademik bir gereklilik değil, aynı zamanda bir koruma zorunluluğudur. Bu çalışma, Tunceli özelinde biyolojik çeşitliliğin kültürel ve dilbilimsel boyutlarını ortaya koymayı, böylece bölgenin doğal ve kültürel mirasının bütüncül bir perspektifle değerlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. TUNCELİ'NİN BOTANİK ZENGİNLİĞİ VE ENDEMİZM

Tunceli, Doğu Anadolu'da ekolojik çeşitliliğiyle öne çıkar; Munzur Dağları ve Milli Parkı, farklı iklim kuşakları, topoğrafya ve mikrohabitatlarla zengin bir botanik yapı sunar. 800-3.300 metre arası rakım değişimi, karasal iklimin sert koşulları ve uzun süreli kar örtüsü, bitki türlerinin adaptasyonunu hızlandırarak endemik türlerin evrimini desteklemiştir (Sarı and Bidav, 2017; Kırboğa, 2020). Bu dinamikler, Tunceli'yi hem Türkiye hem de küresel ölçekte biyoçeşitlilik açısından kritik bir alan haline getirmektedir. 42.000 hektarlık Munzur Vadisi Milli Parkı, Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz fitocoğrafya bölgelerinin kesişiminde yer alarak 1.500+ bitki türüne ev sahipliği yapar. Bu türlerin yaklaşık 200'ü endemik olup dünyada sadece burada bulunur (Kırboğa, 1920; Tanrıverdi, 1976). *Astragalus munzurensis*, *Verbascum munzurdaghensis* ve *Helichrysum arenarium* (ölmez ot) gibi endemikler, taksonomik özgünlükleri ve ekolojik işlevleriyle dikkat çeker (Angerosa et al., 1995; Filly et al., 2013; Şen & Kalaycı, 2016). Özellikle *Helichrysum arenarium*, kuraklığa dayanıklı yapısı, altın rengi çiçekleri ve kurduğunda renk kaybetmeyen yapraklarıyla simgesel bir türdür. Ölmez ot, olarak bilinen bu bitki, hem fiziksel direnci hem de geleneksel tıptaki metaforik anlamıyla bölge kültüründe önemli bir yer tutar.

Munzur Vadisi Milli Parkı, Türkiye'nin biyolojik çeşitlilik açısından en önemli bölgelerinden biri olup, birçok endemik bitki türüne ev sahipliği yapmaktadır. Bölge florasında öne çıkan endemik türler arasında *Munzur sarımsağı* (*Allium tuncelianum*), *Munzur çan çiçeği* (*Campanula munzurensis*), *Erzincan kirazı* (*Prunus avium*), *binbirdelik otu* (*Hypericum perforatum*), *Munzur kekiği* (*Origanum munzurensis* ve *Origanum acutid*), *Munzur düğün çiçeği* (*Ranunculus munzurensis*), *dağ çayı* (*Sideritis gulendamiae*), *Munzur Dağı oltu otu* (*Pyrethrum roseum*), *Munzur menekşesi* (*Violaceae*), *Munzur kengeri* (*Gundelia munzurensis*) ve *Dersim kengeri* (*Gundelia dersim*) yer almaktadır (Sarı and Bidav, 2017). Bu türler, bölgenin ekolojik zenginliğini ve Munzur Dağları'nın biyolojik ve genetik mirasını da temsil etmektedir.

Bölgedeki endemik türlerin korunması, hem ekosistem dengesinin sürdürülebilirliği hem de bilimsel araştırmalar açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bitkiler, Tunceli'nin özgün florasının bir parçası olarak, bölgenin doğal mirasının korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bölgenin botanik zenginliği, yalnızca biyolojik çeşitlilik açısından değil, aynı zamanda insan-doğa etkileşiminin kültürel ve ekonomik boyutlarıyla da önem taşır. Geleneksel şifacılıkta kullanılan endemik bitkiler (Avcı, 2005; Şengül & Kaya, 2017) , nesiller boyunca aktarılan yerel bilginin bir parçasıdır. *Helichrysum arenarium*un anti-inflamatuvar ve antiseptik özellikleri, yöre halkı tarafından yara iyileştirici ve sindirim sistemi rahatsızlıklarında kullanılmaktadır. Bu türlerin sürdürülebilir toplanması ve korunması, hem ekolojik dengenin devamlılığı hem de kültürel mirasın yaşatılması açısından kritik öneme sahiptir. Ancak, Tunceli'nin botanik zenginliği, iklim değişikliği, aşırı otlatma ve yasa dışı bitki toplama gibi tehditlerle karşı karşıyadır. Özellikle endemik türlerin dar yayılış alanları, bu türlerin habitat kaybına karşı savunmasız olmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, Munzur Vadisi Milli Parkı'nın etkin yönetimi, yerel halkın koruma çabalarına entegrasyonu ve akademik araştırmaların desteklenmesi, biyolojik çeşitliliğin gelecek nesillere aktarılmasında hayati rol oynayacaktır.

Tunceli'nin botanik zenginliği ve endemizmi, coğrafyanın sunduğu özel koşullar ile insanlığın doğayla kurduğu kadim ilişkinin bir sentezidir. Bu mirasın korunması, ekolojik ve aynı zamanda kültürel bir sorumluluktur.

2. DİL VE BOTANİK ADLANDIRMA / TERMİNOLOJİ

İbrahim Şahin'in "Adbilim" (Şahin, 2015) eserinde onomastik biliminin kapsamlı bir çerçevesi çizilmektedir. Bu alanda rüzgâr isimlerini inceleyen anemonimi, insanların adlarını araştıran antroponimi ve gökyüzü cisimlerinin adlandırılmasını ele alan astronimi gibi çeşitli alt dallar bulunmaktadır. Belgelerin isimlendirilmesiyle ilgilenen dokümantonimi, kurumsal yapıların adlarını araştıran ergonimi ve etnik köken isimlerini inceleyen etnonimi de bu zengin bilim dalının parçalarıdır. Bitki dünyasının adlandırılması fitonimi, sanat eserlerinin isimleri hrematonimi, zaman dilimlerinin adlandırılması ise hrononimi alanına girmektedir. Uzay ve evrenle ilgili adlandırmalar kozmonimi, mitolojik isimler mitonimi, ulaşım araçlarının isimleri poreyonimi kapsamındadır. Ticari ürünlerin adlandırılması pragmatonimi, gök cisimlerinin isimleri planetonimi, coğrafi yer adları toponimi ve kentsel alan isimleri urbonimi alanlarında incelenmektedir. Hayvan isimleri ise zoonimi biliminin konusudur. Sakaoğlu'nun (Sakaoğlu, 2001) eklediği üzere, dağ isimlerini inceleyen oronimi ve göl, nehir gibi su kaynaklarının adlarıyla ilgilenen hidronimi de bu geniş yelpazede yer almaktadır. Böylece onomastik, doğadan kültüre, coğrafyadan astronomiye kadar uzanan geniş bir ad bilimi alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitki adlandırması, salt taksonomik bir sınıflandırma mekanizması olmayıp, toplumsal hafızanın, inanç dünyasının ve doğa-insan etkileşiminin dilsel bir tezahürü niteliğindedir.

Bu durum özellikle Tunceli bağlamında, bitkilere atfedilen isimlerin arkasında yatan metaforik, mitolojik ve ses bilimsel derinlikle belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim Türkiye florasında yer alan *Helichrysum* cinsine dahil türler de bu zengin adlandırma geleneğinin somut bir örneğini oluşturmaktadır. Söz konusu bitkiler, yerel topluluklar tarafından Ölmez Çiçek, Alay Çiçeği, Altınbaşak, Altın Çiçeği, Altın Otu, Arı Çiçeği, Bozoğlan, Herdemtaze, Kovan Otu, Kudama, Leblebi Çiçeği, Manti Çiçeği, Mantıvar, Mantıvar Çiçeği, Sarı Çiçek, Sarı Savran, Yayla Çiçeği, Yayla Gülü, Yayla Otu, Yılan Gülü gibi oldukça geniş bir terminolojik çeşitlilikle tanımlanmaktadır (Albayrak, 2008; Eroğlu, 2018). Bu çok katmanlı adlandırma sistemi, halk bilgisinin botanik gözlemlerle harmanlanan kültürel kodlarını yansıtmaktadır. *Helichrysum arenarium*un Tunceli’deki adları ise, dilin doğayı nasıl kodladığını gösteren bir laboratuvardır. Morfolojik temelli adlandırma örnekleri arasında Altın Otu ve Güneş Otu gibi isimler, bitkinin sarı-altın rengini ve ışık yansımalarını betimlerken (Doğan & Tuzlacı, 2015), Solmayan ot adı çiçeklerin kurusa bile renk kaybetmemesini vurgular. Metaforik ve kültürel kodlar ise ölmeyen ot gibi isimlerde fiziksel dayanıklılığın ölümsüzlük sembolizmiyle birleştiğini, Munzur’un Şıfası adının ise bitkiyi Munzur Dağlarının ekolojik kimliğiyle özdeşleştirdiğini gösterir. Alevi inancındaki adlandırmalar, bitkinin kültürel- dinî bağlamdaki yerini aydınlatır. Zazaca kökenli Zeriye Cem (Cem’in Altını) terimi, bitkinin Alevi cem törenlerindeki kutsal rolüne atıfta bulunur. “Cem” toplu ibadeti, “zeriye” ise hem altın rengini hem de manevi değeri simgeler (K2). Düzgün Baba Çiçeği adı (K4, K5, K6). ise bölgedeki kutsal Düzgün Baba Dağı ve türbesiyle ilişkilendirilir (Köse, 2019), bitkinin şıfasının manevi bir kaynaktan beslendiği inancını yansıtır.

Bitki adları, ekolojik adaptasyon ve işlevsel kullanımları da kodlar. Kuraklığa dayanıklılık, “ölmez” vurgusunu pekiştirirken, Munzur’un şıfası adı geleneksel tıpta yara iyileştirici ve sindirim düzenleyici kullanımını yansıtır. Altın Otu adı ise bitkinin ticari değerini ima eder; yörede “altın” nadir ve değerli varlıkları tanımlamak için kullanılır. Biyoçeşitliliğin korunmasında dilsel süreklilik kritik bir rol oynar. Yerel adlar (Zeriye Cem), bitkilerin tanımlanmasını ve sürdürülebilir toplanmasını kolaylaştırır. “Ölmez” niteliği, bitkinin neslinin tükenmemesi gerektiği bilincini pekiştirir. Kutsal addedilen bitkilerin tahribi, dinî inançlar nedeniyle caydırıcıdır; dil burada bir koruma mekanizmasına dönüşür (Sözen, 2015). Küreselleşme ve ticarileşme dinamikleri, bitkinin “ölmez” metaforunun pazarlama amaçlı kullanımını artırarak aşırı toplanma riskini yükseltir. Bu süreç, geleneksel bilgiyle çelişen bir sömürü dinamiği yaratır. Dilsel-kültürel erozyonla mücadele için yerel dillerdeki bitki adlarının dijital arşivlenmesi, toplumsal katılım programları ve disiplinler arası akademik iş birlikleri önerilir (Sakaoglu, 2001; Şahin, 2015).

*Helichrysum arenarium*un terminolojik zenginliği, bitkiadbilimin bir sınıflandırma aracı, kültürel kimlik ve ekolojik direnç arasındaki köprü olduğunu kanıtlar. Tunceli’deki adlandırma pratikleri, doğanın dilsel kodlama yoluyla nasıl kutsandığını ve korunduğunu gösterir. Bu mirasın sürdürülebilmesi için dilsel çeşitlilikle biyoçeşitliliğin ortak bir stratejiyle ele alınması elzemdir.

2.1. Helichrysum Arenariumun Tunceli'deki Bitki Ad Çeşitliliği

Tunceli coğrafyasında Helichrysum arenarium, yalnızca bir bitki türü olmanın ötesinde, dilin doğayla kurduğu şiirsel ve kültürel diyalogun somut bir temsilidir. Altın Otu'ndan Zeriye Cem'e uzanan adlandırma çeşitliliği, bu endemik türün sarı-altın çiçeklerinin morfolojik özelliklerini anlattığı kadar, Munzur Dağ'larının mitolojik derinliğini, Alevi inancının ritüellerini ve Zazaca'nın fonetik çeşitliliğini de kodlar. Her bir isim, bitkinin biyolojik dayanıklılığını (Solmayan Ot), kutsal coğrafyayla bağını (Düzgün Baba Çiçeği) veya geleneksel şifacılıktaki rolünü (Munzurun Şifası) vurgulayarak, insanın doğayı anlamlandırma biçimlerinin bir haritasını sunar. Söz konusu terminolojik çeşitlilik, Tunceli'nin biyoçeşitliliğinin dilsel ve kültürel bellekle kurduğu iç içe ilişkileri görünür kılmakta; bu mirasın korunmasını dinamik ve süreklilik arz eden bir ekoloji mücadelesi olarak konumlandırmaktadır. İlgili çiçeğe atfedilen adlar ise morfolojik, metaforik, kültürel ve inançsal boyutlarda çözümlenebilir:

2.1.1. Morfolojik Temelli Adlandırmalar

Bir varlığın (bitki, hayvan, coğrafi özellik vb.) dış yapısını, biçimini veya fiziksel özelliklerini temel alarak isimlendirme yapma sürecidir. Bu yaklaşım, dilbilimdeki morfoloji (biçimbilim) kavramından türemiştir. Morfoloji, kelimelerin iç yapısını, eklerini ve oluşum kurallarını incelerken; biyoloji, botanik gibi alanlarda ise organizmaların yapısal özelliklerini analiz eder (Ergin, 1980; Hengirmen, 2007). Yunanca etimolojiye sahip “Helichrysum” terimi, güneş anlamındaki “Helios” ile altın anlamındaki “kryos” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Bu “altın güneş” ifadesi bitkinin parlak sarı çiçeklerinin yoğun renginden türetilmiştir. Bununla birlikte, adlandırmanın bitkinin güçlü kök sistemine bağlı dayanıklılık özelliğinden kaynaklanmış olabileceği de düşünülmektedir. Avrupa dillerindeki karşılıkları incelendiğinde İtalyancada “perpetuo” ve “semprevivo”, Fransızcada “immortelle”, İngilizcede “curry plant”, “immortelle” ve “everlasting”, İspanyolcada ise “siempreviva” isimleriyle tanınmaktadır (Apendino vd, 2015). Helichrysum Arenariumun Tunceli'deki yerel adları, bitkinin sarı-altın rengi, ışık yansımaları ve kurutulduğunda renk stabilitesi gibi morfolojik özelliklerinin insanın görsel algı sisteminde oluşturduğu estetik ve fonksiyonel izlenimlerin dilsel kodlara dönüşümünü temsil eder.

- **Altın Otu:** Bitkinin sarı-altın rengini ve ışık yansımalarını betimler.
- **Güneş Otu:** Renk ve parlaklık vurgusuyla güneşle ilişkilendirilir.
- **Solmayan Ot:** Çiçeklerin kurusa bile renk kaybetmemesini, hep canlı olduğunu ifade eder.

2.1.2. Metaforik ve Kültürel Kodlu Adlar

Metaforik ve Kültürel Kodlu Adlar, bir varlığın isimlendirilmesinde fiziksel özelliklerin ötesine geçerek sembolik benzetmeler, toplumsal değerler veya mitolojik referanslar kullanan dilsel yapıları ifade eder (Hyatt ve Simon, 1999; Yaman, 2023). Bu adlandırma biçimi, insanın doğayı yalnızca gözlemsel değil, aynı zamanda kültürel ve duygusal perspektiflerle yorumlama yeteneğini yansıtır. *Helichrysum arenarium* türünün Tunceli florasındaki varlığı, çiçeklerinin kuruduktan sonra bile sarı rengini koruması ve canlılığını sürdürmesi nedeniyle yerel halk arasında “ölmeyen ot” veya “Ölmez Ot” olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bu dayanıklı pigmentasyon özelliği, türün etnobotanikteki yerini belirlemiş ve geleneksel isimlendirme sisteminde kalıcılık sembolü olarak algılanmasını sağlamıştır.

- **Ölmeyen Ot:** Fiziksel dayanıklılığın ölümsüzlük sembolizmiyle birleştiği bir isim.
- **Munzurun Şifası:** Bitkinin Munzur Dağları'nın ekolojik kimliğiyle özdeşleştirilmesini yansıtır; geleneksel tıbbi kullanımla bağlantılı.

2.1.3. Alevi İnancıyla İlişkili Adlandırmalar

Alevi inancıyla ilişkili adlandırmalar, toplumun kültürel ve inanç kimliğini yansıtan sembolik ve metaforik unsurlarla doludur (Kaval, 2024). Özellikle isimlendirmelerde hayvan sembolizmi önemli bir rol oynar; örneğin “turna” kuşu, Alevi ve Bektaşî geleneğinde barış ve sevgiyi temsil eder ve ritüellerde kullanılır. Ayrıca, ziyaret kültürüne dayalı adlandırmalar da yaygındır. Belirli türbeler veya kutsal mekânlar, Alevi inancının tarihsel ve mitolojik figürleriyle ilişkilendirilerek adlandırılır, bu da kolektif hafızayı canlı tutar. İsimler aracılığıyla aktarılan bu kültürel kodlar, toplumun inanç sistemini ve kimliğini nesiller boyu korumasını sağlar. Bu adlandırmalar, sadece dilsel birer ifade olmanın ötesinde, Alevi ve Bektaşî geleneğinin sosyal ve manevi değerlerini somutlaştıran araçlardır. *Helichrysum arenarium* (ölmeyen ot), Alevi-Bektaşî geleneğinde transandantal arınma pratiklerinin merkezinde yer alarak, başta cem ayinleri olmak üzere ritüelistik süreçlerde sembolik ve işlevsel bir role sahiptir (Bulut, 2025). Bitkinin yakılmasıyla oluşan aromatik buhar, katarsis (manevi arınma) ve maddi dünyadan metafizik alana geçişi temsil eden bir araç olarak işlev görür. Aynı zamanda Düzgün Baba çiçeği olarak da adlandırılmaktadır:

- **Zeriye Cem (Cem'in Altını):** Alevi cem törenlerindeki kutsal rolüne atıfta bulunur. “Zeriye” altın rengini ve manevi değeri, “Cem” ise toplu ibadeti simgeler.
- **Düzgün Baba Çiçeği:** Düzgün Baba Dağı ve türbesiyle ilişkilendirilir; bitkinin şifasının manevi bir kaynaktan geldiği inancını yansıtır.

3. TUNCELİ'NİN BİYOKÜLTÜREL MİRASI: HALK HEKİMLİĞİ VE KORUMA STRATEJİLERİ

Tunceli'nin botanik zenginliği, binlerce yıllık kültürel pratiklerin ve halk hekimliği geleneğinin yaşayan bir mekânıdır. *Helichrysum arenarium* (ölmeyen ot) gibi bitkiler, fiziksel ve ruhsal sağaltım süreçlerinde kilit rol oynar; her toplumun halk hekimliği kendi kültürel, coğrafi ve ekonomik koşulları çerçevesinde şekillendiği için tedavi uygulamaları farklı toplumlarda farklı şekillerde kendini göstermiştir (Tekel, 2020; Türkdoğan, 1991). Bu bitki antimikrobiyal özellikleri (Türkmen, at al., 2024), idrar yollarındaki taşların dökülmesine yardımcı olması (Şen, & Kalaycı, 2016), yağ metabolizmasını hızlandırması ve sindirim sistemi rahatsızlıklarını hafifletmesiyle bilinirken, Alevi ritüellerinde cem törenlerinde manevi arınma amacıyla kullanılmaktadır. Bu biyokültürel miras, biyolojik çeşitlilik ile kültürel pratiklerin karşılıklı etkileşiminden doğan, insanlığın ortak belleğini temsil eden bir olgudur (Deniz, 2022; Külcü, 2014) ancak ekolojik bozulma, iklim değişikliği, kültürel asimilasyon, aşırı toplama ve kırsal göç gibi tehditlerle karşı karşıyadır. Koruma stratejileri olarak topluluk tabanlı “bitki koruyucusu” programları, yerel dillerde bitki terminolojisini içeren dijital arşivler, “Munzur'un Şifası” gibi coğrafi işaretli ürünlerle ekoturizm geliştirilmesi (Kaval & Koç, 2018), etnobotanik çalışmaların farmakolojik araştırmalarla entegrasyonu ve UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne aday gösterilmesi önerilmektedir. Tunceli'nin biyokültürel mirası, ancak disiplinlerarası iş birlikleri ve yerel inisiyatiflerin güçlendirilmesiyle gelecek nesillere aktarılabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tunceli'nin zengin florası içinde özel bir konuma sahip olan *Helichrysum arenarium* (ölmeyen ot), salt biyolojik bir varlık olmanın ötesinde, insan-doğa etkileşiminin dilsel, kültürel ve inançsal boyutlarını yansıtan çok katmanlı bir biyokültürel miras unsurudur. Fitonomik inceleme, bitkinin Ölmeyen Ot, Altın Otu, Düzgün Baba çiçeği, Zeriye Cem, Solmayan Ot gibi çeşitli adlandırmalarının ardındaki zengin anlam dünyasını ortaya koymaktadır. Bu isimlendirmeler, bitkinin morfolojik özellikleriyle (altın sarısı rengi, kurusa bile solmayan çiçekleri), mitolojik ve inançsal bağlamıyla (Düzgün Baba kültü), geleneksel tıptaki kullanımıyla (şifalı ot) ve dilsel çeşitliliğiyle şekillenen karmaşık bir kodlama sistemini yansıtmaktadır.

Araştırma bulguları, fitonominin taksonomik bir sınıflandırma aracı ve kültürel kimliğin ve ekolojik bilincin aktarımında kritik bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle Alevi inancının doğa-merkezli kozmolojisinde bitkinin kutsallığı, adlandırmalarda açıkça görülmektedir. “Düzgün Baba çiçeği” adlandırması, bitkinin şifasının kutsal bir kaynaktan beslendiğine dair inancı yansıtırken, “Zeriye Cem” adı, bitkinin ritüellerdeki merkezî konumuna işaret etmektedir. *Helichrysum arenarium* örneği, biyolojik çeşitliliğin dilsel çeşitlilikle simbiyotik ilişkisini göstermektedir.

Bitkiye dair yerel bilgi, onun sürdürülebilir kullanımını sağlayan etik kodları da içermektedir. “Ölmeyen Ot” metaforu, bitkinin sonsuz olmadığını, aksine korumaya muhtaç olduğunu hatırlatır niteliktedir. Ancak bu biyokültürel miras, küreselleşmenin homojenleştirici etkileri, iklim değişikliği, habitat kaybı ve geleneksel bilginin aktarımındaki kopukluklar nedeniyle tehdit altındadır.

Tunceli’nin biyokültürel mirasının korunması için çok yönlü bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir: Botanik, dilbilim, antropoloji, ekoloji ve farmakoloji uzmanlarının disiplinlerarası iş birlikleri yapması, bu mirasın bütüncül anlaşılmasını sağlayacaktır; bu süreçte yerel toplulukların aktif katılımıyla bitki adlarının ve kullanım bilgilerinin dijital ve basılı ortamlarda belgelenmesi, özellikle diğer dillerdeki bitki terminolojisinin kayıt altına alınması da dikkate alınmalıdır. “Bitki koruyucusu” unvanıyla yetkilendirilen yerel halkın, geleneksel şifacıların ve Alevi dedelerinin sürdürülebilir toplama pratiklerinin yönetiminde söz sahibi olduğu topluluk temelli koruma programlarının geliştirilmesi, bu değerli mirasın etkin korunmasını destekleyecektir. Yerel okullarda biyokültürel mirasın ve fitonomik bilginin aktarılmasına yönelik eğitim programlarının uygulanması, çocuklar ve gençlerde bitki tanıma, yerel adlandırmalar ve sürdürülebilir kullanım konularında farkındalık oluşturarak gelecek nesillerin bu mirasa sahip çıkmasını sağlayabilir. *Helichrysum arenarium* gibi hem biyolojik hem de kültürel değeri yüksek türlerin korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin güçlendirilmesi ve bu biyokültürel miras unsurlarının UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listesine dahil edilmesi için girişimlerde bulunulması, kurumsal koruma mekanizmalarını harekete geçirecektir. “Munzur’un Şifası” gibi coğrafi işaretli ürünlerle yerel ekonominin desteklenmesi ve ekoturizm uygulamalarının yerel bilginin değerlendirilmesi ve adil paylaşımı ilkeleriyle geliştirilmesi, ekonomik sürdürülebilirliğe katkı sağlarken; bitki adlandırmalarının etimolojik, semantik ve pragmatik boyutlarını inceleyen fitonomi araştırmalarının derinleştirilmesi, dil-ekoloji ilişkisini aydınlatarak koruma stratejilerinin bilimsel temellerini güçlendirecektir.

Tunceli’de *Helichrysum arenarium* örneğinde görüldüğü üzere, fitonomi çalışmaları, biyolojik çeşitlilik ile kültürel çeşitliliğin birbirini besleyen, bütünsel bir yaklaşımla korunması gereken unsurlar olduğunu göstermektedir. Dil, bitkileri adlandırırken yalnızca tanımlamakla kalmaz, aynı zamanda onlara dair bilgeliği, inanç sistemlerini ve ekolojik bilinci de kodlar. Bu kodların çözümlenmesi ve korunması, sürdürülebilir bir gelecek için vazgeçilmezdir. “Ölmeyen Ot”un gerçek anlamda ölümsüzlüğünü sağlamak, onun dilsel ve kültürel anlamlarının da yaşatılmasıyla da mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Albayrak, S., (2008). Türkiye *Helichrysum* Mill.(Asteraceae) Taksonlarının Biyoaktiviteleri. T.C. Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi. Kayseri.
- Angerosa F., Alessandro N., Konstantinou P., Giacinto L. (1995). GC-MS evaluation of phenolic compound in virgin olive oil, *J. Agric. Food Chem.* 43, 1802–1807.
- Appendino, G., Minassi, A., Pollastro, F., Taglialatela-Scafati, O., Ballero, M., Maxia, A., & Sanna, C. (2015). *Helichrysum italicum*: The sleeping giant of Mediterranean herbal medicine. *HerbalGram*, (105).
- Avcı, M. (2012). Çeşitlilik ve endemizm açısından Türkiye'nin bitki örtüsü. *Journal of Geography* (13). s. 27- 55.
- Aydın, Özkan, T. (2025). Tunceli'de Hızır orucu: inanç ve kültürün kesişen yolu. Munzur 8th International Conference On Social Sciences Conference Book, April 11 - 13, 2025. s. 182-192.
- Başdoğan Deniz, G. (2022). Kültürel mirasın korunması için sürdürülebilir miras yönetimi: Türkiye örneği. *Kent Akademisi*, 15(3), 1204-1222. <https://doi.org/10.35674/kent.1063306>
- Bulut, C. K. (2025). Pir Seyyid Kureyş ve Dersim. Kalan Yayıncılık.
- Cam, O. (2024). Tunceli ilinin coğrafi işaretli ürün potansiyeli değerlendirmesi. *HAFIZA*, 6(1), 1-19. <https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1389036>
- Canpolat, F. A. (2019). Tunceli kentinin nüfus özellikleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2), 183-200. <https://doi.org/10.21733/ibad.537457>
- Doğan, A., & Tuzlacı, E. (2015). Tunceli'nin Bazı Yöresel Bitki Adları. *Avrasya Terim Dergisi*, 3(2), 23-33.
- Dünya, N. 2012, *Doğa koruma alanlarından milli parklarda baraj ve hidroelektrik santrali uygulamalarının incelenmesi: munzur vadisi milli parkı örneği. (yüksek lisans tezi)*. İstanbul: İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ergin, M. (1980). Türk dilbilgisi (5. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eroğlu, H. E. (2018). Türkiye *Helichrysum* Taksonlarının Türkçe ve Diğer Dillerdeki İsimleri. *Avrasya Terim Dergisi*, 6(1), 26-34.
- Filly A., Fernandez X., Minuti M., Visinoni F., Cravotto G., Chemat F (2013). Solvent-free microwave extraction of essential oil from aromatic herbs: from laboratory to pilot and industrial scale, *Food Chem.* 193–198.
- Hengirmen, M. (2007). Türkçe dilbilgisi (9. Baskı). Ankara: Engin Yayınları.
- Hyatt, J. and Simons, H. (1999). Cultural Codes – Who Holds the Key? The Concept and Conduct of Evaluation in Central and Eastern Europe. SAGE Publications. Vol 5(1): 23–4.
- Kaval, Y. (2024). *Tunceli halk kültüründe hayvanlar*. Gece Kitaplığı.
- Kaval, Y., & Koç, A. (2018). Munzur adının kökeni ve Munzur Baba efsanesi'nin sembolik değerler bakımından incelenmesi. *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*(2), 41-56.

- Kırboğa, O. (2020). Munzur vadisi milli parkı turizm potansiyelinin yer temelli öğretim kapsamında değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), 201-216. <https://doi.org/10.17295/ataunided.786277>
- Konurhan, Z., & Ceylan, M. A. (2023). Tunceli ilinde iç göç hareketleri. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(33), 358-390. <https://doi.org/10.15182/diclesosbed.1276848>
- Köse, O. (2019). Türk kültüründe dağ ve düzgün baba dağı. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 13-24.
- Özgürel, G., & Değişgel, S. & Eröz, S. S. (2015). Tunceli İli Kırsal Turizm Potansiyeli Ve Yerel Halkın Turizme Yönelik Bakışları. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(2), 64-76.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I-Giriş*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sarı, C., & Bidav, Y. (2017). Munzur vadisi milli parkı'nda doğal ve kültürel çevrenin geliştirilmesi ve korunması üzerine yöre halkının farkındalığı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 63-86.
- Sözen, Ü. (2015). Etnik kimlik siyaseti ve festivaller: Munzur Festivali'nde kolektif aidiyetlerin yeniden üretimi ve kimliğin çatışmalı görünümü. *MSGSÜ Sosyal Bilimler* (12), 118-138. <https://doi.org/10.1080/00141844.2014.989874>
- Şahin, İ. (2015). *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi.
- Şen, N., & Kalaycı, G. (2016). Altın otu bitkisinden (*helichrysum arenarium*) tanen ve kumarinin kimyasal kompozisyonu. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 42(2), 226-231.
- Şenkul, Ç., & Kaya, S. (2017). Türkiye endemik bitkilerinin coğrafi dağılışı. *Türk Coğrafya Dergisi*(69), 109-120. <https://doi.org/10.17211/tcd.322515>
- Tanrıverdi, F. (1976). *Munzur Vadisi Milli Parkında Rekreasyon ve Turizm Planlamasına Ait Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Taşgın, S., & Aytaç, Z. (2025). Altınotu (*Helichrysum italicum* Mill.): Yetiştiriciliği ve Kullanım Alanları. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 12(1), 367-375. <https://doi.org/10.35193/bseufbd.1499645>
- Taşkın Külcü, Ö. (2015). Kültürel mirasın korunması ve arkeoloji bilincinin geliştirilmesinde ilk adımlar: ilk ve ortaokul müfredatları, sorunlar ve öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(32), 197-206.
- Tekel, F. (2020). Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum*, 9 (27), 819-840.
- Tosun, İ., & Koç, A. (2022). Tunceli Aleviliğinde ritüellere ve dile yansımış eski inanç ve kültürlerin izleri. *Uluslararası Filoloji Bengü*, 2(1), 1-22. <https://doi.org/10.29228/filolojibengu.10>
- Türkçe Sözlüğü. Türk Dil Kurumu. (2024, 15 Aralık). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Uçan Türkmen, F., Yapıcı, K., Osman, E., Koyuncu, G., vd. (2024). Molehiya (*Corchorus olitorius* L.) ve Altın otu (*Helichrysum arenarium* L.) ekstraktlarının fitokimyasal içerikleri, antioksidan ve antibakteriyel özellikleri ile fenolik bileşenlerinin belirlenmesi. *Harran Tarım Ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 28(1), 131-145. <https://doi.org/10.29050/harranziraat.1327041>
- Yaman, H. (2023). Türkçe Deyimlerde Kod Kültürleri. *World Language Studies*, 3(1), 1-17.

Sözlü Kaynaklar

- K1:** Can Kureyis Bulut, 1985, Ovacık.
K2: Zeynep Demir Kılınç, 1986, Tunceli.
K3: Ayhan Kılınç, 1984, Tunceli.
K4: Yıldız Deniz, 1965, Nazımiye.
K5: Sibel Taş, 1984, Mazgirt.
K6: Haşim Yıldız, 1959, Pülümür.